

<https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.07>

ОТНОСНО КЛЮЧОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ В УЧЕБНО-ВЪЗПИТАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ

Доц. д-р Силвана Боева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. В рамките на представеното проучване въз основа на литературен обзор и анализ са изведени възможностите на учебния процес по физическо възпитание и спорт за развиване на ключовите компетентности у обучаваните. Дадени са идеи и насоки за възможностите, които предоставя организираната физическа активност и спорт в учебна среда за развиване на способностите и уменията на учениците на XXI век. Представени са примери за развиване на всяка една от ключовите компетентности на учениците посредством обучението по физическо възпитание и спорт в училище.

Ключови думи: физическо възпитание и спорт; ключови компетентности; учебни програми, училищно образование

Увод

Развиването на ключовите компетентности е ясно определено в Европейската референтна рамка за ключови компетентности за учене през целия живот, приета с „Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно ключови компетентности за учене през целия живот“¹, обогатено и осъвременено е чрез „Препоръка на Съвета относно ключовите компетентности за учене през целия живот“ от 2018 г.² Подкрепя и съдействие за реализиране от образователен процес, ориентиран към резултати и формиращ нови способности и умения, се вижда и в новата глобална инициатива на ЮНЕСКО „Бъдещето на образованието“³, в Глобалната рамка за преносими умения на УНИЦЕФ⁴ и др.

Чрез реформата на българското образователно пространство от 2016 г. е създадена възможност компетентностният подход да навлезе в него. Това ясно е отразено както в държавните образователни стандарти, така и в учебните програми по всички общообразователни предмети във всички етапи и степени на училищното образование. Спецификата на учебния предмет физическо

възпитание и спорт не го отдалечава или изолира от нововъведените норми и изисквания. Напротив, изисква по-задълбочено проучване и търсене на възможности за реализиране. Налага преосмисляне методите на преподаване и търсене на ефективни подходи за въвличане на обучаваните в учебния процес и създаване на условия за провокиране на тяхната креативност и творчество. Нужно е да се стъпи върху градените с години теоретични и практически знания и те да послужат за реализиране на необходимото – формиране на знания, умения и нагласи, необходими на новото поколение, поколението на ХХІ век, и придобиване на „универсална грамотност“⁵.

Целта на настоящето проучване е да се посочат възможностите на учебно-възпитателния процес по физическа възпитание и спорт за реализиране на компетентностния подход чрез развиване на определените девет ключови компетентности в нашата образователна система.

За да се постигне поставената цел, се насочихме към решаване на следните задачи:

- да се проучи чуждият опит за развиване на ключовите компетентности в хода на обучението по физическо възпитание в училище;
- да се обосноват теоретично възможностите на учебния предмет физическо възпитание и спорт за развиване у подрастващите на ключови компетентности и базови компетенции.

В реализирането на това теоретично проучване са приложени следните методи – литературен обзор и анализ, синтез и обобщение, беседи и др.

Последното десетилетие е свързано с важни реформи в училищното образование в много европейски страни. В проучените от нас държави (Полша, Словакия, Хърватия, Румъния, Испания и др.)^{6,7,8} се установяват идентични идейни промени, свързани с общи световни и европейски директиви (D'Anna et al. 2019; Pavlova et al. 2020). Стремешът на всички е насочен към подобряване качеството на образователната система, към ефективно обучение и подготовка на бъдещото поколение, към адаптиране на образованието спрямо новите нужди и потребности, които да са в синхрон с изискванията на новото време. В повечето наблюдавани от нас страни тези трансформации се случват в близък период от време (2014 – 2017 г.). Случващите се реформи са свързани с промени в някои от целите и очакваните резултати от училищното физическо възпитание. Промените логично се свързват с адаптиране на учебните програми към новите цели.

В нашата страна рамковият учебен план и учебните програми по физическо възпитание и спорт са разработени в съответствие с новия модел на дизайн на учебната програма. Те са в синхрон с осемте ключови компетентности, определени от Европейската комисия (общуване на роден език; комуникация на чужди езици; компетентности по математика и елементарни компетентности по наука и технологии; цифрови умения и използване на нови технологии (ИКТ);

компетентността да се учиш да учиш; умения за междуличностни отношения и граждански умения; дух на инициативност и предприемачество; културно съзнание и художествено изразяване) и е добавена още една, девета – умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт. В края на учебната програма за всеки клас са посочени ключовите компетентности и възможните междупредметните интегративни връзки. В рамките на настоящата разработка правим опит да надградим над посоченото, да конкретизираме информацията така, че тя да бъде полезна за практикуващите.

Компетентности в областта на българския език и умения за общуване на чужди езици

Първите две компетентности се разглеждат в контекста на комуникативните компетентности. Позволява ли учебният предмет физическо възпитание и спорт да се създават и развиват такива? На пръв поглед, преподаването на учебната дисциплина предполага по-ограничена словесна комуникация между учител и обучавани и между самите ученици, за разлика от такава при други учебни предмети. Обстойният преглед на педагогическото взаимодействие по време на учебно-възпитателния процес по физическо възпитание и спорт извежда непосредствената необходимост от осъществяване на ефективна вербална и невербална комуникация и непрекъснат обмен на информация между двете страни в този процес – учител и ученик. Вербалната комуникация по време на час трябва да се отличава със своята краткост, точност и яснота, за да не нарушава двигателната плътност на урока и за да бъде разбрана и възприета от учениците независимо от наличието на физическа умора (Peltekova 2015).

Изучаването на което и да е физическо упражнение се предшества от придобиването на елементарни знания за него. В техния състав се включват точни понятия и термини, специфични за учебния предмет. В учебните програми по физическо възпитание и спорт във всички области на учебно съдържание и за всички класове са посочени такива понятия. Според нас някои от тях биха могли да се прецизират, а други да се разширят.

Усвояването на специфичния език на физическото възпитание допринася за цялостно обогатяване на речниковия фонд на учениците, спомага за научаване на думи, което те няма срещнат в никой друг предмет. Изграждат се умения за синтезиране на информацията, за извеждане на най-значимото от общото или бихме могли да твърдим, че успешно се развива функционалното използване на езика.

При реализирането на двигателната активност в часа по физическо възпитание и спорт съществено място заема невербалната комуникация. Това се дължи на нейната възможност за много по-бързо възприемане от вербалната и е свързана със значителен емоционален заряд (Pop and Zamfir, 2020). Посоченото е условие за провокиране на интереса на учениците към спортните за-

нимания и създаване на положителни нагласи и удовлетвореност. Тя служи не само за получаване на информация, но и за организиране на учениците. Учителите по физическо възпитание и спорт често прибегват до използване на различни жестове и езика на тялото, за да общуват с обучаваните. Например жестовете могат да се използват – за привличане вниманието на учениците; за даване на указание за начало и край на определено изпълнение; за преминване от един строй в друг; за подреждане на определени уреди и пособия и др. Езикът на тялото често служи за предаване на визуална информация във връзка с техниката на изпълнение на изучаваните двигателни действия.

За оптимизиране на учебния процес учителите по физическо възпитание често прибегват и до звукови и визуални елементи при общуване със своите ученици. Тази форма за въздействие ще допълни спектъра за комуникиране и възможностите, с които може да се бори.

Може да се обобщи, че синхронизираното използване на вербалната и невербалната комуникация в учебния процес по физическо възпитание и спорт ще компенсира пропуските на всеки един от двата вида комуникация и ще се отрази положително върху формиране на умения за функционално боравене с езика.

Математическата компетентност се свързва със способността да се прилага математическо мислене при решаване на ежедневни проблеми. Как формирането на тези умения може да бъде провокирано в учебния процес по физическо възпитание и спорт?

Учениците получават знания и придобиват умения как могат да прилагат специфични за часовете по физическо възпитание и спорт методи и измервателни уреди за измерване на показатели, обслужващи не само учебния процес, но и полезни за ежедневието, като измерване на пулсова честота; определяне честота на дишането; изчисляване на процентно съотношение между различни стойности; изчисляване на разстояния; боравене с мерните единици – килограм, секунда, сантиметър, метър и др.; определяне на скорост на придвижване, изчисляване на индекс на телесна маса и др. В естествена среда се създава възможност за затвърждаване на знания, свързани с геометрични фигури, математически термини и пространствена ориентация. Горепосочените компетентности могат да се формират и развиват както в хода двигателното обучение, така и при диагностициране на резултатите от учебния процес.

Компетентности в областта на природните науки

Знанията на учениците по биология са особено полезни за адекватно разбиране на промените, настъпващи в организма на човек в резултат на изпълнение на различна по характер и насоченост двигателна активност. Това ще спомогне за по-голяма мотивираност към заниманията и разбиране на ролята на ежедневната физическа активност за водене на здравословен начин на живот.

Дават възможност подрастващите да познават по-добре тялото си и да знаят как да се грижат за него. Служат и за получаване на обоснована информация и знания, свързани с правилното хранене и поддържане на личната хигиена. Те улесняват изучаването на двигателните действия с прецизно насочване на вниманието и включване в изпълнението само на нужните мускулни групи, с което оптимизират двигателното обучение.

Дигитална компетентност

Формулировката на дигиталната компетентност в Европейската препоръка от 2018 г. дигиталната компетентност предполага развиване на способности за търсене, записване и обработване на цифрова информация и нейното прилагане за решаване на определени образователни задачи.

В последното десетилетие развитието на образованието налага нови подходи и методи на преподаване, учене и диагностика, които се опират на информационната технология. Тя навлезе масово в практиката и се интегрира успешно и в българското образователно пространство, в това число и в обучението по физическо възпитание и спорт.

Дигиталните технологии и цифровизацията могат да подпомогнат учебния предмет физическо възпитание и спорт във връзка с успешното планиране на дейността; контролиране и насочване на физическата активност на учениците; подпомагане на двигателното обучение (Sokolova 2018, p. 310); оптимизиране на контрола и оценяването на физическата дееспособност на подрастващите; даване на достъп до достъпна и богата информация във връзка с различни аспекти от обучението на учениците и др.

В последните две години ковид пандемията предизвика усилено развиване и прилагане на дигиталните способности. Предизвикателствата бяха двустранни и българските учители бързо се справиха с тях. Педагозите, някои държавни и обществени институции създадоха голямо разнообразие от ресурси, обслужващи обучението; създадоха се полезни форуми за обмяна на опит и добри практики. Това позволи отсъствието на децата от училищната среда да не донесе до големи негативи и те бързо да компенсират пропуснатото.

Умения за учене

Всяка дейност, която се осъществява в рамките на часа по физическо възпитание, кара учениците да мислят за това как да решават двигателната задача. Едни и същи двигателни действия може да са част от учебното съдържание в различни възрастови етапи, но във всеки един от тях те са в съответствие с възможностите на учениците и са свързани с нови изисквания към начина на изпълнение и приложение на упражнението при различни условия. Тази особеност в обучението позволява на ученика да формира

умение да се учи в различни условия и по различен начин на всеки нов етап от своето развитие.

Спазването на общите и на специфичните принципи в обучението по физическо възпитание и спорт два основателно успешно да са насърчава стремението за усъвършенстване уменията и способностите на учениците. Правилното възприемане на същността и въздействието на всяко изучавано двигателно действие дава възможност обучаваният да прави логични връзки между учебното съдържание, да чувства необходимостта от системност и непрекъснатост в обучението. Спазването на педагогическите изисквания при формиране на двигателните навици позволява изграждане на умения у учениците – за анализиране на двигателните структури; за реализиране на правилна оценка и самооценка върху двигателното поведение; за самостоятелно съставяне на комбинации от движения; за прилагане на подходящи упражнения спрямо собствените възможности и нужди и др. Създават се условия за постепенно и планомерно формиране на физическа грамотност у подрастващите.

Пряката обвързаност между двигателни способности и двигателните умения, сама по себе си, кара учениците да усещат необходимостта от надграждане и развитие и в двете направления.

Системният контрол върху нивото на развитие на двигателните способности, ясно и законово определен и наложен чрез Системата за контрол и оценка на физическата дееспособност на учениците, позволява всяко дете да види своите слаби и силни страни. Подпомогнат от учителя, при добра мотивация и успешно насочване от страна на педагога, всеки ученик би отбелязал значителен прираст в своето физическо, функционално и двигателно развитие.

Социални и граждански компетентности

Отличителен белег на учебния процес по физическо възпитание и спорт е наличието на почти непрекъсната съвместна двигателна активност на обучаваните. Тази характеристика на заниманията развива способностите на учениците: за взаимодействие и сътрудничество; за поемане на солидарна отговорност; за успешно решаване на групови конфликти; за равнопоставеност и зачитане на правата на всички участващи при решаване на различни двигателни задачи.

Игровата дейност намира голямо приложение в часовете по физическо възпитание във всеки възрастов обхват. Тя е част от учебното съдържание, но се явява и метод, а понякога и форма на взаимодействие. Ясно определените правила на игрите и необходимостта от тяхното спазване, валидна за всички участници, учи на честност и уважение към противника; спазване на олимпийските принципи за честна игра; оказване на помощ и подкрепа на съотборниците; формиране на принадлежност към общност и група.

Инициативност и предприемчивост

Способността да се превърне една идея в реално действие, стои в основата на инициативността и предприемчивостта. Вземането на творчески решения предполага наличие на способности за успешно планиране, стъпващо върху правилна оценка на средата и ситуацията.

Ролята на учебния процес по физическо възпитание и спорт за развиване на креативността и способността на учениците за иновации ще търсим чрез двигателната дейност. Тя крие такива възможности, но почива върху добра двигателна и познавателна подготовка. Само доброто познаване на правилата и съдържанието на игрите позволява да се създава добра организация и да се вземат бързи и целесъобразни решения. Самостоятелното приложение на различни двигателни действия е свързано с правилна самооценка, с познаване на безопасните условия на изпълнение, с правилна преценка на риска, с познание за ролята на ползата от действието в конкретната ситуация.

Културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество

Физическото възпитание и спортът принадлежат към физическата култура, която е част от общата култура.

Разнообразието от дейности и действия, с които е изпъстрен спортът, позволява да се оцени културното многообразие и да развие любопитство към новите възможности и да се оцени мястото на собствената културна идентичност и наследство. Най-ярка възможност за развиване на изразяване чрез творчество дават народните хора и танци. Този раздел от упражнения, задължителен за всички възрастови периоди, предлага изучаване както на български хора и танци (от различни области и региони), така и на чужди такива. Езикът на движението под музикален съпровод подпомага много лесно да се намерят приликите и разликите в различните култури, да се усети ходът на времето и да се вложи съпричастност в изразяването.

Голяма част от използваните в обучението по физическо възпитание и спорт игри в българската практика имат идентични такива в чужди практики. Често имената им се разграничават, но съдържанието и правилата им са едни и същи. Въпреки големите прилики има детайли, които носят отличителния национален белег и различно културно послание.

Добре е учениците да бъдат запознати с исторически факти от развитието на световната и на българската спортна практика, което ще допринесе за културното обогатяване и намиране на нови полета за творчески изяви.

Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт

На училищното физическо възпитание е отредена ролята да съдейства за цялостното хармонично развитие на подрастващите. От него се очаква да съ-

действия за изграждане на здрави граждани с отношение към здравословния начин на живот. В осъществения преглед на литературни източници недвусмислено се намира връзката на учебния предмет физическо възпитание и спорт и здравословния начин на живот. Това произтича от спецификата на предмета, който в основното си съдържание е свързан с физическа активност. Тя предопределя в голяма степен и развиващите му здравни функции. Според редица проучвания, включително на Европейската асоциация по физическо възпитание и спорт, в последното десетилетие се установява осезаема ориентация към здравно насочените дейности на учебния процес по физическо възпитание и спорт. Те са заложили в дългосрочните образователни цели и са свързани с подобряване качеството на живот чрез подобряване на здравето посредством двигателни дейности. В някои национални стратегии тази задълбочена връзка намира израз и в наименованието на учебния предмет (Словакия – здраве и движение; Испания – физическо възпитание и здраве; Канада – физическо и здравно възпитание).

В българските стандарти и програми по физическо възпитание и спорт компонентите на здравия дух, здравето тяло и здравословния начин на живот са вплетени в специфичните цели на учебния процес в съответните етапи и степени на образование. В прехода от възраст към възраст има градиране на знанията, уменията и отношението, които ще придобият подрастващите във връзка със създаване на положителна нагласа към движението, здравето и здравословния начин на живот и прилагане на подходяща двигателна активност, която да съответства на нуждите и потребностите на човек в различните етапи от неговия живот.

Успешното реализиране на очакваните резултати във връзка с формиране на компетентности за здравословен начин на живот и спорт изискват да се подобри нивото на знания, които получават учениците в хода на обучението си по физическо възпитание, и да се подобри работата, свързана с развиване на двигателните способности на учениците.

Заклучение

1. Физическото възпитание е задължителен учебен предмет, който крие огромен потенциал за развитие на ключовите компетентности при удачно прилагане на подходящи педагогически технологии, подходи и методи от страна на учителя.

2. Учебният процес по физическо възпитание и спорт има принос за развиване на ключовите компетентности на подрастващите, но това е неравнопоставено между всяка една от тях.

3. Вътрешнопредметното интегриране, характерно за обучението по физическо възпитание и спорт, позволява ясно очертаване на тесни връзки, които улесняват развиването на ключови компетентности на учениците.

БЕЛЕЖКИ

1. RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL OF 18 DECEMBER 2006 ON KEY COMPETENCES FOR LIFELONG LEARNING [viewed 30 August 2022]. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2006/962/oj>
2. COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning [viewed 30 August 2022]. Available from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2018:189:TOC
3. REIMAGINING OUR FUTURES TOGETHER: A NEW SOCIAL CONTRACT FOR EDUCATION [viewed 30 August 2022]. Available from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>
4. GLOBAL FRAMEWORK ON TRANSFERABLE SKILLS LEARNING [viewed 26 August 2022]. Available from: <https://www.unicef.org/media/64751/file/Global-framework-on-transferable-skills-2019.pdf>
5. КЛЮЧОВИ КОМПЕТЕНТНОСТИ И УМЕНИЯ ЗА УСПЕХ – ОТ ЗАКОН КЪМ ПРАКТИКА, мониторингов доклад 2019 [Прегледан: 05.09.2022]. Достъпен от: http://edu2030.bg/key_competences/
6. NCVVO, 2015. Nastavni planovi i programi za gimnazije i strukovne škole. Preuzeto s [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://www.ncvvo.hr/nastavni-planovi-i-programi-za-gimnazije-i-strukovne-skole/>
7. PODSTAWA PROGRAMOWA KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO Z KOMENTARZEM. SZKOŁA PONADPODSTAWOWA: BRANŻOWA SZKOŁA I I II STOPNIA. WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawa-programowa6>
8. RÁMCOVÝ UČEBNÝ PLÁN PRE ZŠ. RÁMCOVÝ UČEBNÝ PLÁN PRE 1. A 2. STUPEŇ ZŠ. [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/ramcovy-ucebny-plan/>

ЛИТЕРАТУРА

- АНЧЕВА, Д., 2012. Ключови компетентности в обучението по спорт на студенти педагози. *Кинезиология*, с. 92 – 96. ISSN 1313-244X.
- ПЕЛТЕКОВА, И., 2015. Педагогическа комуникация в обучението по физическо възпитание и спорт. *Реторика и комуникации* [онлайн], № 17, [Прегледан: 02.09.2022]. Достъпен от: <https://rhetoric.bg/>
- СОКОЛОВА, М., 2019. Видеоанализът в диагностиката на двигателните умения на 5 – 7-годишни деца. *Информационни технологии в образованието. Предизвикателства и възможности*, с. 309 – 321. ISBN 978-619-202-437-6.

- D'ANNA, C.; FORTE, P. AND GOMEZ P., F., 2019. Physical education status in European school's curriculum, extension of educational offer and planning. *Journal of Human Sport and Exercise* [online], vol. 14, no. 4, pp. 805 – 817 [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://doi.org/10.14198/jhse.2019.14.Proc4.43>.
- PAVLOVA, I.; PETRYTSA, P.; ANDRES, A.; KHURTENKO, O.; OSIP, N.; YEDNAK, V.; NAUMCHUK, V. & MASHTALER, I., 2020. Assessment of Student's Competence in Physical Education: Approaches and Methodology. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala* [online], vol. 12, no. 4, pp. 338 – 356 [viewed 01 September 2022]. Available from: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/349>.
- POP, C.; ZAMFIR, M., 2020. Nonverbal communication of young players in team sports, *Pedagogy of physical culture and sports* [online], vol. 24, no. 1, pp. 26 – 30 [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://doi.org/10.15561/26649837.2020.0104>.

REFERENSECE

- ANCHEVA, D., 2012. Klyuchovi kompetentnosti v obuchenieto po sport na studenti-pedagozi. *Kineziologiy*, s. 92 – 96. [in Bulgarian]. ISSN 1313-244X.
- D'ANNA, C.; FORTE, P. AND GOMEZ P., F., 2019. Physical education status in European school's curriculum, extension of educational offer and planning. *Journal of Human Sport and Exercise* [online], vol. 14, no. 4, pp. 805 – 817 [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://doi.org/10.14198/jhse.2019.14.Proc4.43>.
- PAVLOVA, I.; PETRYTSA, P.; ANDRES, A.; KHURTENKO, O.; OSIP, N.; YEDNAK, V.; NAUMCHUK, V. & MASHTALER, I., 2020. Assessment of Student's Competence in Physical Education: Approaches and Methodology. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala* [online], vol. 12, no. 4, pp. 338– 356. [viewed 01 September 2022]. Available from: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/349>.
- PELTEKOVA, I., 2015. Pedagogicheska komunikatsiya v obuchenieto po fizicheskoto vazpitanie i sport. *Ritorika i komunikatsiya* [online], no. 17 [Viewed: 02.09.2022]. Available from: <https://rhetoric.bg>.
- POP, C. & ZAMFIR, M., 2020. Nonverbal communication of young players in team sports. *Pedagogy of physical culture and sports* [online], vol. 24, no. 1, pp. 26 – 30 [viewed 02 September 2022]. Available from: <https://doi.org/10.15561/26649837.2020.0104>.
- SOKOLOVA, M., 2019. Video analizat v diagnostikata na dvigatelните umeniya na 5 – 7-godishni detsa. *Informatsionni tehnologii v obra-*

zovaniето. Predizvikatelstva I vazmozhnosti, p. 309 [in Bulgarian]. ISBN 978-619-202-437-6.

REGARDING THE KEY COMPETENCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

Abstract. Within the framework of the presented study and as a result of a literature review and analysis, the possibilities of the educational process in physical education and sports for developing the key competencies of the students have been identified. Ideas are given about the directions in which physical activity and sports can be used to develop the abilities and skills of students of the 21st century.

Keyword: physical education and sport; key competences; school curriculum; school education

✉ **Dr. Silvana Boeva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-6865-1462

Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: s_boeva@uni-plovdiv.bg